

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/350517223>

Rađanje građanstva u Srbiji Antijevrejski propisi i kragujevačka varoš, 1845–1847. The Birth of Citizenry in Serbia Anti-Jewish Legislation and the Townspeople of Kragujevac, 1845–...

Book · March 2019

CITATIONS

0

READS

47

2 authors, including:

[Aleksandar R. Miletić](#)

Institut za noviju istoriju Srbije

24 PUBLICATIONS 22 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Aleksandar R. Miletić
Srđan Milošević

RAĐANJE GRAĐANSTVA U SRBIJI

Antijevrejski propisi i kragujevačka
varoš, 1845-1847.

THE BIRTH OF CITIZENRY IN SERBIA

Anti-Jewish Legislation and the
Townsppeople of Kragujevac,
1845-1847

CENTER FOR
HISTORY
STUDIES AND
DIALOGUE

Izdavač:

Centar za istorijske studije i dijalog, Novi Sad

Autori:

Dr Alekandar R. Miletić

Dr Srđan Milošević

Tehničko uređenje i dizajn:

Doc. dr um. Aleksandra Jovanić

ISBN 978-86-81646-01-4

Aleksandar R. Miletić

Srđan Milošević

RAĐANJE GRAĐANSTVA U SRBIJI

Antijevrejski propisi i kragujevačka varoš,
1845-1847.

THE BIRTH OF CITIZENRY IN SERBIA

Anti-Jewish Legislation and the Townspeople
of Kragujevac, 1845-1847

RAĐANJE GRAĐANSTVA U SRBIJI ANTIJEVREJSKI PROPISI I KRAGUJEVAČKA VAROŠ, 1845-1847.

Problem građanske, pravne i političke emancipacije Jevreja u evropskim društvima 19. stoleća jedan je od najznačajnijih procesa moderne evropske istorije. Ideje slobode, bratstva i jednakosti, koje je proklamovala francuska revolucija potiskivale su postupno feudalni sistem vrednosti u kojem evropski Jevreji nisu imali građanska i politička prava po sebi, već samo u onim slučajevima u kojima im je to bilo izričito priznato. Sekularizacija evropskih država i postupno napredovanje principa jednakosti građana u pravima i obavezama morala je nužno dovesti do ukidanja i onih diskriminatorских propisa koji su bili primenjivani prema jevrejskom stanovništvu. U čemu se ovaj nejednaki tretman pripadnika jevrejske zajednice ispoljavao i do kada je opstojavao u pojedinim evropskim zemljama? Kakav je bio status Jevreja u devetnaestovekovnoj Kneževini Srbiji i kakvo mesto u tom pogledu ona zauzima u široj evropskoj perspektivi?

Ova brošura će pokušati da pruži sažet odgovor na ta pitanja, uz naročito akcentovanje posebnog mesta i uloge koju je u procesu emancipacije Jevreja u jednom istorijskom trenutku na sebe preuzelo tek stasalo građanstvo jedne varoši u Srbiji.

Kao jedan od ostataka feudalnog sistema vrednosti u Evropi 19. veka opstali su pravni propisi koji su ograničavali slobodu kretanja, nastanjivanja i profesije Jevreja, tačnije oni su u tim oblastima imali samo ona prava koja su im pojedinačno bila odobrena. U domenu građanskih prava, na taj način je Jevrejima bilo priznato pravo boravka, stanovanja i sticanja nepokretnosti samo unutar tačno određenih granica geta u kojima su živeli, a s druge strane, bio im je onemogućen pristup zanatlijskim esnafima kao i velikom broju profesija. U oblasti političkih prava, njima je na različite načine uskraćivano biračko pravo i pravo da budu birani na funkcije vlasti.

Pored suštinske i systemske diskriminacije kojom su čitave oblasti imovinskih, građanskih, političkih i ljudskih prava bile uskraćene jevrejskom stanovništvu, odnos većinskog naroda i vladajućih staleža prema Jevrejima ispoljavao se i u nekim ponižavajućim pravnim institutima, koji su iz feudalne Evrope opstali i u devetnaestovekovnoj Evropi. Takva je, recimo, bila praksa plaćanja carine na robu ali i na ličnost (Letbzoll) jevrejskih putujućih trgovaca u Nemačkoj prilikom prelaska brojnih granica između nemačkih državnica. Carina se uobičajeno plaćala na robu ili na pojedinačna grla stoke, a ne na ličnost, pa je na ovaj način efektivno plaćanje ove carine od strane Jevreja simbolički degradilo njihovo ljudsko dostojanstvo i njihov građanski status. Degradirajuće su bile i sudske odredbe koje su prilikom uzimanja svedočanstava od strane Jevreja propisivale ponižavajuće obrede polaganja zakletve i degradirajućeg

sadržaja (More Judaico). Jevrejima se, navodno, nije moglo verovati pod istim uslovima i na isti način kao drugim svedocima, zbog čega su sadržaj i forma zakletve bili mnogo opširniji i komplikovaniji od one koja je bila predviđena za hrišćane. Zakletva je umesto dostojanstvene svečane izjave sadržala opširne formule samoproklinjanja (u slučaju krivokletstva) i teatralnih elemenata koji su sadržali navodni suštinski greh prema Hristu.

S druge strane, nekim zemljama je nepostojanje posebne zakletve za ispovedajuće Jevreje služilo kao osnov njihove pravne nejednakosti. U Ujedinjenom Kraljevstvu emancipacija Jevreja je do 1840. izvedena u gotovo svim aspektima, izuzev prava verujućih Jevreja da postanu poslanici u britanskom Parlamentu. Naime, za ulazak u Parlament bilo je neophodno da se položi zakletva na Starom i Novom zavetu i da se izgovori tekst zakletve koji je bio eksplicitno hrišćanskog karaktera. Znamenit je slučaj Lajonela Rotšilda koji je pet puta bio biran u Parlament u periodu između 1847. i 1857. i svaki put je odbio da položi takvu zakletvu, pa nije mogao preuzeti svoje poslaničke dužnosti. Tek je 1858. promenjen pravilnik rada Parlamenta koji mu je omogućio da zakletvu položi na Starom zavetu i sa pokrivenom glavom, kao što je to običaj među Jevrejima.

Tokom prve polovine 19. veka Jevreji su bili potpuno izjednačeni sa drugim građanima u pogledu uživanja političkih i građanskih prava samo u dve evropske zemlje, naime u Francuskoj (od 1831) i Nizozemskoj (od 1796). Slučaj Nizozemske (Holandije) je svojevrstni evropski kuriozitet: naime da jevrejska zajednica bude tako rano, a pod uticajem francuskih revolucionarnih ideja, izjednačena u pravima sa

ostalim građanima. Već 1797. u nizozemski (u to vreme službeno batavijski) parlament izabrana su prva dva poslanika koji su dolazili iz ove etničko-religijske zajednice. U tom pogledu, Nizozemci su svojom progresivnošću prevazišli i Francusku, u kojoj su ideje jednakosti građana i napoleonovski žar u njihovom rasprostiranju širom Evrope morali na neko vreme ustuknu tokom tzv. restauracije Burbona. Ipak, od 1831. Jevreji u Francuskoj, i pored konstantnih anti-semitskih raspoloženja u javnosti, dobijaju puno pravo građanstva. U pojedinim nemačkim gradovima i državama Jevreji dostižu punu emancipaciju tek tokom 60-ih godina 19. veka. Punu ravnopravnost na nivou nemačke države dostižu tek 1871. U Rusiji, emancipacija je došla tek iza boljševičke revolucije.

Dakle, diskriminacija Jevreja i njihova nastojanja ka punoj emancipaciji odigrali su se istovremeno širom Evrope i u njenim politički najrazvijenijim društvima. U tom smislu, nije začuđujuće da se određeni elementi ove diskriminacije mogu naći i u propisima koji datiraju iz vremena Kneževine Srbije (1845–1858 i 1860–1878), koja se nalazila na evropskoj periferiji. Antijevrejski propisi pojavili su se u vreme ustavobraniteljskog režima, koji se u opšteprihvaćenoj interpretaciji danas doživljava kao politički sistem koji je građanima Srbije doneo osnovne garancije imovinske, lične i pravne sigurnosti. Za vreme ustavobranitelja u zemlji se uvode principi zakonitosti i određeni domen kontrole vlasti, a građani dobijaju sveobuhvatniju sudsku zaštitu. Ne sporeći afirmativne strane njihovog režima zadržaćemo se ovde na svojevrsnom ekonomskom nacionalizmu, koji je bio ustoličen kroz odnos tadašnjeg režima prema Jevrejima.

Jevreji su pod ustavobraniteljima imali puna građanska prava samo na

teritorijama koje su i dalje bile pod suverenitetom osmanskih vlasti. To se odnosi u prvom redu na beogradsku, ali i na druge varoši (šabačku recimo) u kojima su Jevreji mogli da stiču nekretnine, da se trajno nastanjuju i da se u miru bave svojim poslovima. Osmanska carevina je, naime, tanzimatskim reformama 1839. izjednačila sve podanike, uključujući i Jevreje, u pogledu uživanja osnovnih građanskih prava. Paradoksalno, ali u trenutku kada bi napustili te ograničene domene vlasti jedne „azijatske despotije“ i stupili na tle „moderne srpske države novog veka“ našli bi se u statusu potpuno obespravljenih građana. U stvari, njima je, nizom akata vlasti u Srbiji, odricano i samo pravo građanstva u Srbiji što će, izuzimajući kratkotrajni period druge vladavine Miloša Obrenovića (1858–1860), ostati na snazi sve do pune primene odredaba Berlinskog kongresa 1878.

Knez Miloš Obrenović je imao blagonakloni odnos prema jevrejskoj zajednici tokom obe svoje vladavine. Nakon povratka iz progonstva u Srbiju 1858, on je poništio diskriminišuće odredbe ustavobranitelja svojim dekretom br. 4417 od 26. septembra/8 oktobra. Ovaj dekret koji je izdat u Kragujevcu u srpskim razmerama ima, tj. trebalo bi da ima, značaj austrijskog patenta o toleranciji ili francuske Deklaracije o pravima čoveka. On je, međutim, potpuno nepoznat srpskoj javnosti, verovatno zato što u sebi skriva prećutanu istinu o domaćem antisemitizmu. Posle Miloševе smrti, odredbe ovog dekreta biće postupno derogirane, a sistem nejednakog pravnog statusa Jevreja će nastaviti da traje sve do pune primene odredaba Berlinskog kongresa.

Segregacija Jevreja u Srbiji, koja je bila zasnovana na odredbama iz ustavobraniteljskog perioda, zadržala se, dakle, i nakon odlaska „Turaka“, tj. muslimana

iz srpskih gradova 1867. godine, kada više ni po kom osnovu nisu mogli da budu smatrani za strani element. U čitavom periodu od 1844. do 1878. Jevreji su kroz Srbiju mogli da putuju i da nude svoju robu na pijacama i trgovima, ali nisu imali pravo da kupuju nepokretnosti niti da se trajno nastanjuju (pod kirijom) u unutrašnjosti Srbije. Iz žalbe beogradske Jevrejske opštine iz novembra 1845. vidimo da se granica turske varoši prema Terazijama (nekadašnji Šanac i Stambol kapija delili su Beograd na tursku i srpsku varoš) zadržala i kao granica do koje je jevrejska trgovina mogla da napreduje. U žalbi stoji da su policijske vlasti pozatvarale sve jevrejske dućane na Terazijama, pa njihovi podnosioci izražavaju nedoumicu oko toga da li su „Terazije jedna ista varoš s Beogradom skopčana“ ili nisu.

Ustavobraniteljsko „regulisanje“ statusa Jevreja koji su se, sticajem okolnosti, našli u unutrašnjosti Srbije započinja decembra 1844. kada je od strane Popečiteljstva unutrašnjih dela svim okružnim načelstvima u zemlji upućen cirkular u kojem su tražene informacije o onim Jevrejima koji su bili nastanjeni u unutrašnjosti Srbije. Neposredno nakon dobijanja traženih informacija, vlasti su propisivale da popisane Jevreje treba vratiti natrag u beogradsku varoš ili druge gradove pod suverenitetom Porte, a u slučaju da su doseljeni sa strane trebalo ih je proterati iz zemlje. Tako je za nekoliko Jevreja, koji su bili nastanjeni u Zaječaru, bilo naređeno da se proteraju u Vidin. Za izvesnog Mošu Jakovljevića, stanovnika beogradske varoši koji je u Kragujevcu kupio kuću, upućena je 14/26. decembra 1844. instrukcija okružnim vlastima „da se odma iz varoši tamošnje istera“ itd.

Slučaj Jakova Jozefovića iz Kragujevca je izgleda jedan od retkih koji se nisu

završili progonom. Jozefović je, naime, bio zanatlija, kazas (tekstilne struke), a ne trgovac, kao većina njegovih sunarodnika. U njegovu zaštitu ustaje kragujevačko građanstvo, tj. okruglo 40 ljudi piše u junu 1847. „svideteljstvo“ (zapravo peticiju) u kojoj traže od nadležnih vlasti da ostave Jozefovića da živi u Kragujevcu. Svega dvojica ili trojica potpisanih bili su i sami Jevreji, a ostali su bili lokalni Srbi, što ukazuje na lep primer građanske hrabrosti, ljudske solidarnosti i pomaganja u nevolji. Apel potpisnika prihvatio je i knez Aleksandar Karađorđević koji je, ističući gore navedeni razlog (naime činjenicu da se Jozefović ne bavi „špekulacijom“, već korisnim zanatom) „preporučio“ svojom depešom od 29. juna/11. jula 1847. Popečiteljstvu unutrašnjih dela da ovog zanatliju ostave na miru. Popečiteljstvo, međutim, nije odustajalo od striktnne primene svojih propisa o proterivanju Jevreja iz unutrašnjosti: u depeši poslatoj knezu 10/22. jula još jednom se insistira da Jozefović bude iseljen iz Kragujevca. Knez dopisom od 24. jula/5. avgusta stavlja do znanja Popečiteljstvu da je njegova odluka po ovom pitanju definitivna, čime je na ovaj slučaj stavljena tačka.

Iako se navedeni slučaj ukazuje kao pozitivan primer u kontekstu istorije međuetničkih odnosa, sistem segregacije Jevreja nastavio je da postoji i u narednim decenijama, a bio je na snazi čak i nekoliko godina nakon što je na Berlinskom kongresu prihvaćen princip jednakosti u pravima i obavezama svih građana Srbije. Nastojanja ka punoj emancipaciji Jevreja u savremenoj srpskoj državi obeležila su značajan deo njene istorije u 19 veku. Iako je historiografsko znanje u ovoj oblasti bogato i pouzdano, ova tema se nikada nije našla u sadržaju udžbenika nacionalne istorije, koji sadrže uglavnom hvalospeve o usponu srpske državnosti. Jačanje kapaciteta kritičkog

sagledavanja nacionalne istorije u skladu je sa osnovnim načelima Centra za istorijske studije i dijalog (CISiD), koji insistira da se u sadržaje nastave istorije unose takođe i stranputice i prestupi koje je nacionalna država činila.

Centar za istorijske studije i dijalog smatra da temat posvećen dugotrajnom i tegobnom procesu građanske emancipacije Jevreja u srpskoj sredini treba neizostavno uvrstiti u sadržaje nastave istorije u srednjim školama. Preporučujemo, takođe, da se ovom fenomenu posveti dužna pažnja i na studijama istorije na Filozofskim fakultetima u zemlji. Pozitivan primer društvene solidarnosti koju su varošani Kragujevca pokazali uzimajući u zaštitu Jakova Jozefovića trebalo bi trajno obeležiti u sistemu komemoracija i kulturi pamćenja ovog grada. To se odnosi i na ukaz Miloša Obrenovića iz 1858, kojim se proklamuje ravnopravnost i sloboda građana, a koji se odnosio na Jevreje kao jedinu diskriminisanu grupu i koji je takođe objavljen u Kragujevcu. Ova dva događaja mogla bi se simbolički i sadržajno povezati u sistemu javnih komemoracija. Inicijativa naše organizacije za dostojno obeležavanje događaja iz 1847. bila je 2016. odbijena od strane lokalnih vlasti grada Kragujevca. Uzimajući u obzir značaj pomenutog događaja za stasavanje građanstva u Kragujevcu, a povezujući ga i sa pomenutim ukazom Miloša Obrenovića, CISiD namerava da se ponovo obrati lokalnim vlastima Kragujevca, ovaj put sa produbljenom i bolje motivisanom inicijativom za komemoraciju ovih događaja. Izvornu građu koja je u vezi sa ovim slučajem donosimo u produžetku teksta.

Самостоятельная работа
Курсовая работа

Работа посвящена изучению истории развития
экономики Советского Союза в 1920-е годы.
В работе рассматриваются основные этапы
экономического развития страны в этот период,
в том числе: национализация промышленности,
ликвидация частной собственности, введение
нэпа, коллективизация сельского хозяйства,
индустриализация. Также анализируются
основные проблемы экономики того времени
и пути их решения. Работа выполнена в
соответствии с требованиями программы
курса.

Visokoslavni Sovjete Knjažestva Srpskog!

Ja dolepotpisani prepokorno se i sa osobitim visokopočitanijem i kolenopreklono usuđujem Visokoslavnom Sovjetu Knjažestva Srpskog, sledujuću moju preponiznu prosbu na premilostivo uslišanje i pomilovanje podneti. Pre 18 godina dana dođem ja iz turske Sofije ovde u Srbiju i u Kragujevcu se kao zanatlija (kazas) raditi smestim; gdi sam svagda a i sada povinujući se predpostavljenim mi vlastima danodajanja ravno sa proćim podanikom srbskima plaćajući, i u najvećoj ljubavi i slogi tako sve rečeno vreme radeći česno svoj zanat proveo; da ni toliko bud kom šta učinio nisam (...) Ovako u predpomenutom mestu sedeći i kazasluk radeći, dozvoli mi Otečestvena Zakona vlast, pa sebi jednu kućicu za 11,000 groša kupim, i ono svoje petoro sitne dečice sa suprugom mi, u istu dovedem, s tom namerom da se ne bi po tuđim (nećitko) potucala, - i da i ja jedanput za svagda u Premiloj Srbiji ostati mogu i sa Srbima u svem danodajaniju i poslušnosti jednakost deliti želim. (...)

Pre nekog malog vremena, izda Visokoslavno Popečiteljstvo Vnutreni dela svoj visoki nalog, da se svi dućandžije Jevreji iz svijiu Otečestvenih varošica i palanki sa svim krenu i u Beograd smeste, a ja van granice i sa svim, bez ikakvog dokazatelnog povoda, odlaziti moram?!

Povodom čega prepokorno se i kolenopreklono usuđujem Visokoslavni sovjet Knjažestva Srbskog zaprositi da bi On mene kao svog zaista pravednog i vernog podanika pomilovati blagousrdno blagoizvolio i mene kao jednog zanatliju u Kragujevcu, kod svoje kućice sedeti i ravno sa proćim soočastvenicima, danodajanije polagati ostavio.
(...)

Visokoslavnog Sovjeta Knjaževstva Srpskog Prepokorni Prositelj,
Jakov Josifović, Jevrej i žitelj kragujevački

13. juna 1845
U Beogradu.

Izvor: Arhiv Srbije (AS), Fond Ministarstva unutrašnjih dela – policajno odeljenje (MUD-p.), 1844, X, 151.

Svidetelstvo

Kojim mi dolupodpisani svakome kome nadleži znati svedočimo, da Jakov Jevrejin od 20. godina ovde u varoši ovoj živeći žitelj, nikakovu drugu trgovinu do danas vodio nije, no samo zanimao se s njegovim zanatom, niti je ikome ovde u varoši kakovo zlo učinio, ni na kakvoj dosadi bio, nego je još nama varošanima s njegovim zanatom vrlo nuždan, po tome što bi morali sve one koje nam on ovde stvari izraditi može, u Beograd poručivati, od kuda pak u vreme potrebne stvari na friško dobijati nebi mogli. Zato mu ovo Svidetelstvo od strane naše dajemo i svojeručnim podpisima ukrepljujemo.

10 Junija 1847

U Kragujevcu

Svidetelji:

Braća Radanići

Mladen Zdravković

Dimitrije Molerović

Jorgać Đorđević

Vučko? Kešneković

Nečitko

(Ime nečitko) Borisavljević

Jakov David
Nečitko
Nečitko
Damjan Stojanović
Milija Mitrović
Kosta (Prezime nečitko)
Novak Đurić
Ilija Marković
Spasa Đorđević
Obrat Milovanović
Stanko Stojanović
Pavle Bošković
Kosta (Prezime nečitko)
Ilija Mijailović
Stevan (Prezime nečitko)
Mijailo V. Mirković
Jovan Nešković

Uroš Stefanović
Nikola Dimitrijević
Jovan Stevanović
Nikola Stojanović
Dimitrije Bogosavljević
Aleksa (Prezime nečitko)
Anta Panić
Vaso Gavrilović
Petronije Nikolić
Ilija? Gavrilović
Toma Jovanović
Miloš Živković
Milovan Mladenović
Tanasije Obradović
Jovan Vlačkanin
Petko Petković

• Ночеруменберы Конгупенбу Лбра.

Акало Јоукобукало Елгеи! Касадо Кпарылбаркин,
16. м.к. 1848. еллу 1. ирмисомеос аде. Ј. Кпарылбарки Адомом,
се адеграсомбо, Комбо го Кресе, га сеинти васама акалло
дфеи ипробисе се боду, и га се каруо акалло ни аго Какбе
имоме аде, сеио га 1. иомисе Кпарылбры са васаало Кр.
се аде Кресе. Ало 1. аде еллу, мисис Егаде
иу се го бодомисе и праджа Кресе Кпарылбры сеинти и
Андром, и се ирмисомеос, и мисе иу бекте 20. сад. Анбу, и
мисе 1. Елгеин! касу акало.

Ночеруменберы Елгеи се акало 1. сео мисе
Елгеи, Кресе ирмисомеос боду: мисе ирмисомеос 1. Кресе,
ирмисомеос, га 1. са мисе сеинти и Кпарылбры.

ОК: 908.
29. Мриа 1848.
у Кпарылбры

А. К. Кресе

Popečiteljstvu Vnutreni dela

Jakov Josifović Jevrej kazas kragujevački 16. tek. Podneo mi je priloženo ovde Kragujevačke opštine svedočanstvo, kojim dokazuje, da osim zanata nikakve druge trgovine ne vodi, i da ne samo nikom ni od kakve štete nije, nego da je jošte Kragujevcu sa zanatom kazaskim od potrebe. Ovo podnevši mi, molio je, da bi mu se dozvolilo i unapredak u Kragujevcu ostati i živiti, iz prizrenija, što tu već 20. god. Živi, i što je srbski sažitelj.

Pošto imenovani Jevrej ne spada u ono čislo Jevreja, koji špekulaciju vode: to preporučujem Popečiteljstvu, da ga na miru ostavi u Kragujevcu.

A. Karađorđević

(Potpis)

No. 938

29. Junija 1847

U Kragujevcu

Izvor: AS, Fond MUD-p., 1844, X, 151.

KNEZ/PRINCE ALEKSANDAR KARADŽORĐEVIĆ (DETALJ/DETAIL),
UROŠ KNEŽEVIĆ 1852. (NARODNI MUZEJ, BEOGRAD/NATIONAL MUSEUM, BELGRADE),
FOTO/PHOTO: MIHAILO GRBIĆ

Knjaževskoj Svetlosti Aleksandru Karađorđeviću

Pri svem tom, što je Vaša Knjaževska svetlost sa sprovedenim ovamo pod 29. pr. m. v N938 svedočanstvom Jevreja Jakova Josifovića preporučila da se istome Jevreju dozvoli da on u Kragujevcu ostati i kazaskij svoj zanat raditi može, Popečiteljstvo se Vnutrenih dela opet usuđuje ponizno Vašoj Svetlosti primetiti da je ono zbog toga, što su Jevreji od pre (nečitko) po okružjima trgovine radi običaj imali u koju varoš ostati i ovoj se pričisljavati (upisivati u knjige stanovnika), raspisom svojim na sva Okružna Načalnīčestva pod 17. Dek. 1844. god. No.5644 odpuštenim naložila da ona Jevrejima samo po delu trgovine dozvoljavaju, da po okružjima ići mogu, no da nikome ma on ko i odkuda mu drago bio, ne dozvoljavaju, da se oni po varošima u vnutrenosti otečestva našeg na štetu naših trgovaca naseljavati mogu, već da ove svagda u Beograd svi oni stalno obitavati mogu (nečitko).

Na osnovu dakle predizloženog pobuđenija Popečiteljstva Vnutreni Dela u smirenoj poniznosti pristupa moliti Vašu Knjaževsku svetlost da se Jevreju ovom Jakovu Josifoviću ne dopusti u Kragujevcu tim još više ostati što će se i naši ljudi naći koji će kazaski zanat u Kragujevcu još na veće zadovoljstvo žitelja i trgovaca iste varoši, odpravljati moći.

No.3032

10. Julija 1847.

U Beogradu

Izvor: AS, Fond MUD-p., 1844, X, 151 (koncept poslate depeše).

Правительству Императорскому.

Одобрения на учение Академическое 1868 г.
N. № 3022. Академическое Учение Императорского
Университета, утвержденное им, да и в
подлинном виде, на учение Императорского
Университета.

С. № 1068.

И. И. Давыдов

24. Июня 1868 г.

(4. Июня)

Popečiteljstvu Vnutreni Dela

Odgovarajući na pismo Popečiteljstva od 10. ov. No.3032 kasatelno Jevreja Jakova Josifovića kazasa iz Kragujevca, preporučujem mu, da s Josifovićem postupi, kao što predpisanie moje od 29. pr. No.938 glasi.

A. Karađorđević

(potpis)

No.1068

24. Julija 1847

U Beogradu

Izvor: AS, Fond MUD-p., 1844, X, 151.

У К А З

попечитељству внутрени дјела.

Желећи да сви грађани Србски, без разлике вере и народности, буду учасници у слободи, која је за сваку радњу и занимање у Србији изречена, нашао сам се побуђен указом овим препоручити попечитељству внутрени дјела да оно све, што би овој жељи мојој противно постојало за укипуто сматра, и по томе настојава да никакови поданик Србски био он које му драго вере и народности, nebude ограничен у слободи сваковрстне радње и занимања.

Попечитељствима внутрени дјела и финансије заповедам да указ овај објаве и извршују.

ВМ 4417.

26. Септембра 1859.

у Крагујевцу.

МИЛОШ ОБРЕНОВИЋ с. р.

UKAZ

Popečiteljstvu vnutrenih dela

Želeći da svi građani srbski, bez razlike vere vere i narodnosti, budu učasnici u slobodi, koja je za svaku radnju i zanimanje u Srbiji izrečena, našao sam se pobuđen ukazom ovim preporučiti popečiteljstvu vnutreni djela da ono sve, što bi ovoj želji mojoj protivno postojalo za ukinuto smatra, i po tome nastojava da nikakovi podanik Srbski bio on koje mu drago vere i narodnosti, nebude ograničen u slobodi svakovrstne radnje i zanimanja.

Popečiteljstvima vnutrenih djela i financije zapovedam da ukaz ovaj objave i izvršuju.

BN. 4417

26. septembra 1858

u Kragujevcu

Miloš Obrenović s. r.

THE BIRTH OF CITIZENRY IN SERBIA ANTI-JEWISH LEGISLATION AND THE TOWNSPEOPLE OF KRAGUJEVAC, 1845-1847

The problem of civic, legal and political emancipation of Jews in 19th century European societies is one of the critical processes in modern European history. The ideas of freedom, fraternity and equality declared by the French Revolution were gradually overturning the feudal system of values in which European Jews did not enjoy civic and political rights as such, but were only granted them in specific instances. The secularization of European states and the gradual advancement of the principle of equal rights and obligations inevitably led to the abolishment of discriminatory regulations against the Jewish population as well. What form did this unequal treatment of the Jewish community take and how long did it last in certain European countries? What was the status of Jews in 19th-century Principality of Serbia, and how does it compare to other countries in the broader European perspective? This brochure will attempt to provide a concise answer to these questions, emphasizing the singular position and role that the citizens of a town in Serbia played in the process of Jewish emancipation at one point in history.

One of the remnants of the 19th-century European feudal system of values were the restrictions on the freedom of movement, residence, and profession for Jews. More specifically, in these areas they only enjoyed the rights that were individually granted to them. As for civil rights, Jews were thus granted the right to settle, reside and buy property only within the well-defined confines of the ghetto in which they lived; on the other hand, they were denied access to guilds and many professions. In the field of political rights, they were in various ways denied the right to vote and be elected to office.

In addition to essential and systemic discrimination by which the Jews were denied access to entire fields of property, civic, political and human rights, the attitude of the majority population and the ruling class toward Jews was also reflected in humiliating legislation, which in Europe survived from the feudal times well into the 19th century. Such was, for example, the practice of paying customs duties on goods, but also on persons (Letbzoll) in Germany for Jewish traveling merchants crossing numerous borders between the German statelets. Customs duty was usually collected for goods or heads of cattle, not for persons, and thus payment of this tariff by Jews was meant to symbolically degrade their human dignity and civic status. Court procedures were also degrading in that, when taking testimonies from Jews, they prescribed humiliating formalities for taking the oath and its contents (*More Judaico*). Jews allegedly could not be trusted in the same way as other witnesses, which made the content and form of the oath much broader and more complicated than that for Christians. Instead of a solemn declaration, the oath included extensive formulas of self-curse (in case of perjury) and theatrical elements that included the alleged essential sin committed against Christ.

On the other hand, in some countries the absence of a separate oath for Jews served as a foundation of their legal inequality. In the United Kingdom, Jewish emancipation was completed by 1840 in almost every aspect, except in the right for practicing Jews to be elected as members of Parliament. Namely, in order to serve in Parliament, one had to swear upon the Old and the New Testament and pronounce an explicitly Christian oath. A well-known case was that of Lionel Rothschild, elected to Parliament five times between 1847 and 1857, who each time refused to take the oath and could not take up his parliamentary duties. It was not until 1858 that Parliament's Rules of Procedure were amended to allow swearing upon the Old Testament and with a covered head, in accordance with the Jewish custom.

In early 19th century, Jews attained equal political and civic rights with other citizens in only two European countries: France (in 1831) and the Netherlands (in 1796). The case of the Netherlands is a European curiosity of sorts. Namely, the Jewish community was granted equal rights quite early on, under the influence of French revolutionary ideas. Two MPs from this ethnic-religious community were elected to the Dutch (then officially Batavian) Parliament as early as 1797. In this respect, the Dutch in their progressiveness surpassed even France, where the ideas of citizens' equality and the Napoleonic fervor for their propagation all over Europe had to be pulled back for a while, during the so-called Bourbon restoration. Yet in 1831, despite the consistent anti-Semitic sentiments of the public, French Jews were granted full citizenship rights. In some German cities and states, Jews did not attain full emancipation until the 1860s. They reached full equality at the German state level only in 1871. In Russia, emancipation only came after the Bolshevik revolution.

Discrimination against Jews and their pursuit of full emancipation developed simultaneously throughout Europe and its politically most advanced nations. Consequently, it is not surprising that elements of this discrimination can be found in legislation dating from the era of the Principality of Serbia (1845-1858 and 1860-1878), on the European periphery. Anti-Jewish legislation emerged at the time of the Constitutionalist regime, now widely regarded as a political system that had provided Serbian citizens material, personal and legal security. The Constitutionalist era marked the introduction of legality and a certain degree of government accountability, and citizens obtained a more comprehensive judicial protection. Without disputing the affirmative sides of this regime, here we will examine a certain kind of economic nationalism, affirmed through the regime's attitude towards Jews.

Under the Constitutionalist, Jews enjoyed full civil rights only within the territories still under Ottoman sovereignty. This primarily meant Belgrade, but also other towns (for example Šabac) in which Jews could acquire property, settle permanently and practice their trade undisturbed. In 1839, the Ottoman Empire with its Tanzimat reforms granted all subjects, including Jews, basic civil rights. Paradoxically, the moment they left the limited domain of the "Asiatic despotism" and entered the "modern Serbian state of the new century" they found themselves completely disenfranchised. In fact, by a series of legal acts of the Serbian authorities, they were denied even the right of Serbian citizenship, a restriction that would remain in force, barring the short period of Miloš Obrenović's second reign (1858-1860), until the full application of the provisions of the Congress of Berlin in 1878.

Prince Miloš Obrenović treated the Jewish community favorably during both his reigns. Upon his return from exile in 1858, he cancelled the discriminatory Constitutionalist legislation with his decree no. 4417 of September 26/October 8. This decree, issued in Kragujevac, is or should be considered as important for Serbia as the Austrian Patent of Toleration or the French Declaration of Human Rights. It is, however, completely unknown among the Serbian public, probably because it obscures the unspoken truth about domestic anti-Semitism. After Miloš's death, the provisions of this decree were gradually derogated and the system of unequal legal status of Jews continued until the full application of the provisions of the Congress of Berlin.

The segregation of Jews in Serbia, based on the legislation of the Constitutionalist period, continued after the 1867 "Turkish", i.e. Muslim departure from Serbian cities, when there was no longer any ground for them to be considered foreign elements. Throughout the period of 1844-1878, Jews could travel through Serbia and sell their goods at markets and town squares, but they had no right to buy property or settle permanently (under rent) in central Serbia. From the Belgrade Jewish Municipality's complaint of November 1845, we can see that the line dividing Turkish town and Terazije (Šanac and Stambol Gate divided Belgrade into Turkish and Serbian towns) remained as a line where Jewish trade ended. The complaint states that police authorities had shut down all Jewish stores in Terazije, so the plaintiffs express their doubts about "whether Terazije is part of Belgrade" or not.

The Constitutionalist "regulation" of the status of Jews who happened to find themselves in central Serbia began in December 1844, when the Ministry of the Inte-

rior sent a dispatch to all regional authorities in the country, requesting information on all Jews residing in central Serbia. Immediately after receiving the information, the authorities ordered that the registered Jews should be sent back to Belgrade or other towns under the sovereignty of the Porte, and if they came from abroad, they should be expelled from the country. Thus, several Jews living in Zaječar were expelled to Vidin. For a certain Moishe Jakovljević, a resident of Belgrade who bought a house in Kragujevac, the regional authorities were ordered to “banish him from the town at once,” etc.

The case of Jakob Jozefovich from Kragujevac seems to be one of the few that did not end in expulsion. Jozefovich was, in fact, an artisan (clothier), not a salesman like most of his compatriots. The citizens of Kragujevac, i.e. some 40 people, wrote a “testimonial” (actually a petition) in June 1847, asking the competent authorities to allow Jozefovich to remain in Kragujevac. Only two or three of the signatories were Jewish, the rest were local Serbs, a fact that demonstrates a fine example of civic courage, human solidarity and mutual aid in times of need. Prince Alexander Karađorđević also accepted the petitioners’ appeal and, emphasizing the above reason, namely that Jozefovich was not engaged in “speculation” but in a useful trade, “recommended” the Ministry of the Interior in his note of June 29/July 11, 1847 to leave the artisan alone. The Ministry, however, did not refrain from strictly enforcing its regulations on expelling Jews from central Serbia: in its note sent to the Prince on July 10/22, they insisted again that Jozefovich be expelled from Kragujevac. In his letter dated July 24/August 5, the Prince reaffirmed to the Ministry that his decision on this matter was final, which laid this case to rest.

Although this particular case reveals a positive example in the history of interethnic relations, the segregation of Jews continued in the following decades, even years after the principle of equality of rights and duties of all Serbian citizens was adopted at the Congress of Berlin. Efforts toward full emancipation of Jews in the modern Serbian state marked a significant part of its history in the 19th century. And although historiographical knowledge in this domain is rich and well-researched, this subject never found its place in national history textbooks, which mostly glorify the rise of Serbian statehood. Strengthening the capacity for critical reflection on national history adheres to the basic principles of the Center for Historical Studies and Dialogue (CISiD), which insists that history teaching materials also include the deviations and transgressions of the nation-state.

The Center for Historical Studies and Dialogue believes that the subject of the lengthy and difficult process of Jewish civic emancipation in Serbia should by all means be part of high school history courses. We also recommend that this process be given due attention in history teaching at the national faculties of philosophy. A positive example of social solidarity that the townspeople Kragujevac showed defending Jacob Jozefovich should be given a prominent place in the system of commemoration and cultural memory of this city. This also applies to Miloš Obrenović's decree of 1858, also published in Kragujevac, that proclaimed the equality and freedom of all citizens, which also applied to Jews as the only group that suffered discrimination. These two events could be linked symbolically and in content in the public memorial system. In 2016, the local authorities in Kragujevac rejected our organization's initiative for

an adequate commemoration of the 1847 events. Considering the importance of this event for the growing civic consciousness in Kragujevac, and linking it with Miloš Obrenović's decree, CISiD intends to address the local authorities of Kragujevac once more, this time with a deepened and better motivated initiative to commemorate these events. The source material related to this case is provided below.

To the Glorious Council of the Serbian Principality!

I the undersigned most humbly and with great respect and deference dare pray that the Glorious Council of the Serbian Principality would be pleased to take this modest request into its honorable consideration and approval. Eighteen years ago, I came from the Turkish Sofia here to Serbia, settling to work as an artisan (clothier) in Kragujevac, where I have all this time been practicing my trade, in mutual love and unity, along with other Serbian subjects, obeying my authorities, never inflicting any harm on anyone (...) Living here and doing my trade, I was allowed by the Homeland Authorities to buy a small house for 10,000 groschen for myself and my five little children and wife, so they would not have to wander the foreign (illegible) – and so that I could, once and for all, stay in my Loving Serbia and willingly and equally share with Serbs my duties and obedience. (...)

Not long ago, the Glorious Ministry of Internal Affairs issued its high instruction, ordering all Jewish shopkeepers from all the Homeland small towns and hamlets to go and settle in Belgrade, and now, without any demonstrable motive, I must leave?!

Therefore I most humbly and with great respect and deference beseech the Glorious Council of the Serbian Principality that it would be graciously pleased to extend its compassion and pardon me, its truly righteous and fateful subject, an artisan in Kragujevac, and let me stay in my house and equally with other compatriots pay my duties.

Most humble petitioner of the Glorious Council of the Serbian Principality,
Jakob Jozefovich, Jew and resident of Kragujevac

June 13, 1845

Belgrade

Source: The Archive of Serbia (AS), Fond of the Ministry of Internal Affairs–police division (MUD-p.), 1844, X, 151.

Testimonial

We the undersigned testify to anyone in authority to know, that Jacob the Jew, this town's resident of 20 years, has never engaged in any other form of commerce besides practicing his trade, nor has he inflicted any harm on anyone, nor been a nuisance to anyone; moreover, we the townspeople are very much in need of him and his trade, otherwise we would have to order from Belgrade all the items he can produce for us locally, and they could not reach us in due time. Therefore, we are providing this Testimonial, which we attest under all our signatures.

June 10, 1847

In Kragujevac

Attestants:

The Radanić brothers

Mladen Zdravković

Dimitrije Molerović

Jorgač Đorđević

Vučko? Kešneković

Illegible

(Illegible) Borisavljević

Jakov David

Illegible

Illegible

Damjan Stojanović

Milija Mitrović

Kosta (Illegible)

Novak Đurić

Ilija Marković

Spasa Đorđević

Obrat Milovanović

Stanko Stojanović

Pavle Bošković

Kosta (Illegible)

Ilija Mijailović

Stevan (Illegible)

Mijailo V. Mirković

Jovan Nešković

Uroš Stefanović

Nikola Dimitrijević

Jovan Stevanović

Nikola Stojanović

Dimitrije Bogosavljević

Aleksa (Illegible)

Anta Panić

Vaso Gavrilović

Petronije Nikolić

Ilija? Gavrilović

Toma Jovanović

Miloš Živković

Milovan Mladenović

Tanasije Obradović

Jovan Vlačkanin

Petko Petković

Source: AS, Fond MUD-p., 1844, X, 151.

To the Ministry of Internal Affairs

Jakob Jozefovich, Jew and clothier of Kragujevac, submitted to me on the 16th of June the enclosed testimonial of the Kragujevac townspeople, proving that apart from his trade he has not been engaged in any other form of commerce, and that he has not been a burden to any person, but rather that he and his clothier's trade are needed to Kragujevac. With this petition, he pleaded that he be allowed to remain in Kragujevac, considering he has been living there for 20 years and that he is a Serbian compatriot.

Because the aforesaid Jew is not among those Jews engaged in speculation: my recommendation is for the Ministry to leave him be in Kragujevac.

A. Karadordević

(Signed)

No. 938

June 29, 1847

Kragujevac

Source: AS, Fond MUD-p., 1844, X, 151.

To his Royal Highness Aleksandar Karađorđević

Notwithstanding Your Royal Highness' recommendation N938 of the 29th of last month, accompanied by the testimonial of the Jew Jakob Jozefovich, that the said Jew be allowed to remain in Kragujevac and practice his clothier's trade, the Ministry of Internal Affairs once again humbly takes upon itself to observe to Your Highness that the Ministry with its note No.5644 sent to all Regional Administrations, dated Dec. 17, 1844, because Jews before (illegible) for the purpose of trade used to settle in this or that town and register there, ordered the Regional Administrations to permit Jews, solely for the purpose of trade, to travel around the regions, but not to allow anyone, whoever he may be, to settle in towns in our homeland's interior at the expense of our tradesmen, but that they can always dwell in Belgrade (illegible).

Due to the aforementioned reasons, the Ministry of Internal affairs most humbly beseeches Your Royal Highness that the said Jew, Jakob Jozefovich, not be allowed to remain in Kragujevac, because there will be our people who will take up the clothier's trade in Kragujevac, to the even greater satisfaction of its townspeople and merchants.

No.3032

July 10, 1847

Belgrade

Source: AS, Fond MUD-p., 1844, X, 151 (summary of the memorandum).

To the Ministry of Internal Affairs

Replying to the Ministry's letter No.3032 of July 10, regarding the Jew Jakob Jozefovich, clothier from Kragujevac, I recommend that the Ministry should proceed in accordance with my previous letter of June 29, No.938.

A. Karađorđević

(Signed)

No. 1068

July 24, 1847

Belgrade

Source: AS, Fond MUD-p., 1844, X, 151.

КНЯЗЪ МИЛОШЪ ОБРЕНОВИЧЪ. † LE PRINCE MILOSH OBRENOVITSCH.

DECREE

To the Ministry of Internal Affairs

Wishing that all Serbian citizens, regardless of their faith and nationality, enjoy the liberty guaranteed to any trade and occupation in Serbia, I am induced to recommend by this decree to the ministry of internal affairs to consider any act contradicting this wish of mine abolished, and to endeavor that no Serbian subject, regardless of his faith or nationality, be limited in the freedom to chose his trade or occupation. I order the Ministries of internal affairs and finance to publish this decree and act accordingly.

BN. 4417

September 26, 1858

Kragujevac

Miloš Obrenović s.r.

Translated by Ivica Pavlović

LITERATURA/LITERATURE

Bogumil Hrabak, *Jevreji u Beogradu do sticanja ravnopravnosti (1878)*. Beograd: Srpski genealoški centar, 2009.

Artur Eisenbach, *The Emancipation of the Jews in Poland, 1780- 1870*. Oxford: Basil Blackwell, 1991.

Pierre Birnbaum, Ira Katznelson, *Paths of Emancipation: Jews, States and Citizenship*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1995.

Ženi Lebl, *Do "konačnog rešenja". Jevreji u Beogradu, 1521-1942*. Beograd: Čigoja štampa, 2001.

Jacob Katz, *Out of the Ghetto: The Social Background of Jewish Emancipation, 1770-1870*. Cambridge: Harvard University Press, 1973.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

316.343(497.11)"1845/1847"

МИЛЕТИЋ, Александар Р., 1974-

Rađanje građanstva u Srbiji = The Birth of citizenry in Serbia / Miletić R.
Aleksandar, Milošević Srđan. - Novi Sad : Centar za istorijske studije i dijalog, 2019
(Beograd : Jovišić printing centar). - 48 str. : ilustr. ; 20 cm

Uparedo srp. tekst i engl. prevod. - Tiraž 300.

ISBN 978-86-81646-01-4

1. Ур. ств. насл. 2. Милошевић, Срђан, 1982- [аутор]
а) Грађанство -- Србија -- 1845-1847

COBISS.SR-ID 331051783

Publikacija je nastala u okviru projekta Centra za istorijske studije i dijalog koji podržavaju Fondacija za otvoreno društvo i Fondacija Hajnrih Bel, Beograd

This publication has been produced as part of the Center for History Studies and Dialogue's project supported by Fund for an Open Society - Serbia and Heinrich-Böll-Stiftung, Belgrade

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO, SRBIJA
OPEN SOCIETY FOUNDATION, SERBIA

HEINRICH BÖLL STIFTUNG

BEOGRAD

Srbija | Crna Gora | Kosovo